

Отримано: 02 жовтня 2017 р.

Прорецензовано: 12 жовтня 2017 р.

Прийнято до друку: 16 жовтня 2017 р.

e-mail: rabchukiryna@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-68-55-58

Рабчук І. Ю. Історія та сучасний стан лінгвістичного вчення про прикладки / І. Ю. Рабчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во НаУОА, 2017. – Вип. 68. – С. 55–58.

УДК 811.161.2'367

Рабчук Ірина Юрївна,

аспірант, викладач кафедри української мови і літератури, Національний університет «Острозька академія»

ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЛІНГВІСТИЧНОГО ВЧЕННЯ ПРО ПРИКЛАДКИ

У статті проаналізовано наукові роботи та публікації, у яких започатковано дослідження проблем виникнення й розвитку прикладки; виокремлено перші терміноназви в граматиках української мови на позначення іменників-атрибутивів; висвітлено традиційний погляд на прикладку як на узгоджене означення; відображено потрактування категорії прикладки в сучасних лінгвістичних студіях; з'ясовано її місце в системі головних і другорядних членів речення та морфологічне вираження; окреслено різні підходи до визначення типу синтаксичного зв'язку між прикладкою та означуваним словом.

Ключові слова: прикладка, узгоджене означення, головні і другорядні члени речення, субстантив, тип синтаксичного зв'язку.

Рабчук Ирина Юрьевна,аспірант, преподаватель кафедры украинского языка и литературы,
Национальный университет «Острожская академия»**ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО УЧЕНИЯ
О ПРИЛОЖЕНИЯХ**

В статье проведен анализ научных работ и публикаций, в которых начато исследование проблем возникновения и развития приложения; выделены первые термины-названия в грамматиках украинского языка для обозначения существительных-атрибутов; освещен традиционный взгляд на приложение как на согласованное определение; отражена трактовка категории приложения в современных лингвистических исследованиях; выяснено её место в системе главных и второстепенных членов предложения и морфологическое выражение; обозначены различные подходы к определению типа синтаксической связи между приложением и определяемым словом.

Ключевые слова: приложение, согласованное определение, главные и второстепенные члены предложения, субстантив, тип синтаксической связи.

Iryna Rabchuk,Postgraduate Student, Lecturer at the Department of Ukrainian Language and Literature,
National University of «Ostroh Academy»**THE BACKGROUND AND CURRENT STATE OF LINGUISTIC STUDIES OF APPPOSITIONS**

The article presents the analysis of the background and the current state of linguistic studies of appositions. In Ukrainian linguistics I. Vahylevych presents the first terms for description components of the sentence (main and secondary members of the sentence) in his work «Grammatyka języka maloruskiego w Galicji» (Lviv, 1845). I. Vahylevych as M. Hrech and Polish grammarians, separately distinguishes the attribute that is expressed by noun in the nominative case, – przydatnie (prylozheniie).

Since then, the Ukrainian grammar fix such terms to its denotation: prylozhenie (appositio) (Osadtsia, M. (1864). Hramatyka ruskoho yazyka. Lviv), prylozhenie (apposition) (Diachan, P. (1865). Metodychna hramatyka yazyka maloruskoho. Lviv), prybavka (Shashkevych, M. (1865). Mala hrammatyka yazyka ruskoho. Viden), prylozhenia (Partyttskyi, O. (1871). Hramatyka ruskoho yazyka. Lviv), prykladka (Smal-Stotskyi, S. (1913). Ruska hramatyka. Viden).

The traditional view on apposition as agreement attribute expressed by substantive starts from M. Hrech, O. Vostokov and F. Buslaiev. Scholars thought that apposition is not a separate member of the sentence. But it is a special kind of the attribute wich can be expressed by noun. O. Potebnia, D. Ovsianyko-Kulykovskiy noted that apposition can be expressed not only by noun, but by adjective and even a verb.

I. Voskresenskyi opposed the traditional definition of apposition as the attribute. Scholar argued that the apposition can be not only a noun with a noun, but a verb with the verb, adjective with adjective, adverb with adverb. In other words apposition can be expressed in any of full meaning part of the language and settle near various members of the sentence.

This paper also focuses on different views on correctly interpretation of the category of apposition in modern linguistic schools. Linguists consider apposition as agreement (O. Shakhmatov, O. Gvozdiev, O. Rudniev, N. Valhina, D. Rozental), as secondary nomination of the denotation (P. Lekant, L. Kasatkin), as phenomenon of nominative and

syntactic semiozys (I. Velychko). Nowadays understanding the apposition as a semipredicative member of the sentence has become usual. It combines the grammar of attributive and predicative relations with the preference of the first.

Modern Ukrainian linguists define apposition as a kind of attribute that can be expressed by noun or other substantial part of the language. In their view, apposition usually agrees with the signified vocable in the case, and sometimes it unites only by intonation. In other words, they combine with such syntactic relations as correlation, seldomer – parataxis.

Key words: *apposition, agreement attribute, main and secondary members of a sentence, substantive, type of syntactic relation.*

У системному багатоаспектному вивченні прикладки сучасної української літературної мови однією з найбільш важливих і водночас не розв'язаних остаточно залишається проблема її виникнення й розвитку. Адже прикладка, як і всі інші граматичні категорії, – результат тривалої абстрагувальної роботи людського мислення.

Теоретичні основи й практичні принципи аналізу прикладки викладені в працях лінгвістів І. Арібжанової [1], О. Баранник, А. Бровка, Л. Булаховського [12], В. Ващенко, Н. Горголюк [6], П. Дудика [8], Я. Коваль, Л. Костич [10], О. Кульбабської, Л. Островської, О. Остроушко, О. Пешковського [14], О. Пономарева [15], Л. Рогозіна, В. Філінюк та ін.

Мета нашої статті – проаналізувати наукові роботи та публікації, у яких висвітлено питання походження та виокремлення прикладки як окремої синтаксичної одиниці.

Вивчення прикладки має давню історію. Ще І. Вагилевич у праці «Grammatika języka maloruskiego w Galicji» (Lwów, 1845) подає перші терміни на позначення головних і другорядних членів речення. Як і М. Греч, і польські граматисти, він виокремлює означення, виражене іменником у називному відмінку, – *przydanie (приложєніє)*. Відтоді в граматиках української мови послідовно аналізують іменники-атрибути, фіксують такі терміни на їхнє позначення: *приложєньє (appositio)* (Осадця М. Граматика руского языка. Львів, 1864), *приложєньє (apposition)* (Дячан П. Методична граматика языка малоруского. Львів, 1865), *прибáвка* (Шашкевич М. Мала граматика языка руского. Відень, 1865), *приложєня* (Партицький О. Граматика руского языка. Львів, 1871) [10, с. 226].

Термін «прикладка» – калька з латинського слова «*appositio*», що означає «прикладання». В українській мові його вперше використали в «Руській граматиці» (1893) С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер.

Традиційний погляд на прикладку як на узгоджене означення, виражене субстантивом, започаткували М. Греч, О. Востоков і Ф. Буслаєв. Зокрема, М. Греч зазначає, що прикладка або пояснення (апозиція) – це приєднання до підмета іменників, що виражають якусь властивість підмета. І наводить приклад: «*роза, цвѣтокъ прелестный, украшеніє сада, манить къ себѣ взоры*» [7, с. 240]. О. Востоков, крім головних членів речення, виділяв також означальні й додаткові слова. На його думку, прикладка – це другий іменник, що слугує означенням одного й того ж предмета й належить до означальних слів. Ф. Буслаєв, представник логіко-граматичного напрямку в російському мовознавстві, розглянув більше фактичного матеріалу, ніж його попередники, і теж зробив висновок, що прикладка – це означення, виражене іменником. Однак в «Учебнике русской грамматики, сближенной с церковнославянскою, с приложением образцов грамматического разбора» вчений зазначив, що прикладка також може бути виражена прикметником.

Традиційний погляд на прикладку закріплений у курсах граматики, пор.: «прикладка – це іменник сам або з залежним словом, який узгоджується у відмінку з іншим іменником, стосуючися до того самого предмета» [19, с. 166]; «іменник-прикладка виконує функцію, близьку до функції прикметника» [12, с. 95]; «прикладка – різновид означення; прикладка виражається узгодженим іменником» [11, с. 65]; «прикладкою зветься означення у формі іменника, узгоджуваного з означуваним словом у відмінку і, як правило, в числі; роль прикладки може виконувати й невідмінюваний іменник» [18, с. 205]; «це означення, виражене іменником (або субстантивованим словом), який узгоджується з означуваним словом у відмінку, а іноді (якщо обидва елементи відмінюються за числами) – й у числі» [2, с. 68] та ін.

Мовознавці, розглядаючи прикладку як структурно-семантичний різновид означення, визначають такі її риси: 1) не належить до структурної схеми речення; 2) виражена іменником або субстантивним словом; 3) є іншою назвою предмета; 4) може бути непоширеною (виражена одним словом-іменником) і поширеною (виражена іменниковим словосполученням у позиції означення); 5) може бути препозитивною й постпозитивною щодо головного слова; 6) може належати до складу теми й реми під час актуального членування речення; 7) згідно з традицією вважають, що прикладка узгоджена зі стрижневим словом у відмінку, а узгодження в роді й числі не обов'язкове [12, с. 95].

О. Потєбня й Д. Овсянко-Куликовський, представники психологічного напрямку в граматиці, не заперечували традиційного погляду на прикладку, однак підкреслювали ширші способи її морфологічного вираження. Зокрема, О. Потєбня помітив, що відокремлені означення, виражені прикметниками й дієприкметниками, мають, як і відокремлені прикладки, поряд із означенням ще й елементи предикативності. На цій підставі мовознавець вирішив зарахувати відокремлені прикметники та дієприкметники до відокремлених прикладок. Таким чином, О. Потєбня вважав прикладками синтаксичні конструкції, які сучасні вишівські та шкільні граматики зараховують до відокремлених означень, виражених

як поодинокими прикметниками, дієприкметниками, так і з пояснювальними словами [16, с. 105–110]. Д. Овсянико-Куликовський в основному дотримувався поглядів О. Потебні, однак, на думку вченого, явище прикладкового поєднання можливе не лише між двома іменниками, а між іншими частинами мови, зокрема, ми маємо: 1) поєднання двох рівнозначних прикметників, наприклад: *холост-неженат, сутул-горбат, цел-невредим*; зі сполучником: *здорова и невредима*; 2) поєднання двох рівнозначних дієслів: *жил-был, живете себе поживаете, смотреть-глядеть* [13, с. 228].

Проти традиційного визначення прикладки як означення виступав І. Воскресенський. Учений називав прикладками всі слова, що пояснюють й уточнюють попереднє поняття. На думку І. Воскресенського, у реченні прикладка не завжди виконує синтаксичну функцію означення, адже вона може бути виражена іменником у формі називного відмінка, тобто виконувати роль головного члена речення. Також мовознавець стверджував, що прикладкою може бути не лише іменник при іменникові, а й дієслово при дієслові, прикметник при прикметникові, прислівник при прислівникові [5]. Отже, прикладка може бути виражена будь-якою повнозначною частиною мови й перебувати при різних членах речення.

Мовознавець О. Руднев зауважує, що в спеціальній літературі існують два погляди на відокремлену прикладку, які ґрунтуються на вузькому й широкому розумінні цього терміна. Відокремлена прикладка у вузькому розумінні по суті зводиться до визначення невідокремленої прикладки, а саме: прикладка – це означення, виражене іменником й узгоджене з означуваним словом у відмінку. Під відокремленою прикладкою в широкому розумінні мається на увазі не тільки визначення одного іменника іншим іменником, а й будь-який член речення, який пояснює або уточнює, або посилює смисловий чи емоційний зміст іншого члена речення. Тобто відокремленою прикладкою може бути означення до означення, присудок до присудка, обставина до обставини і т. д. незалежно від їхнього морфологічного вираження [17, с. 133]. Отже, за О. Рудневим, відокремленою прикладкою може бути будь-який член речення, що пояснює інший член.

О. Пешковський зовсім не вважав особливою граматичною категорією «те, що в школі зветься «прикладкою», але висловив деякі цінні думки щодо розмежування прикладки з означуваним словом, зокрема підкреслив той факт, що «в окремих випадках [...] можна вагатися, і дуже часто, не знаючи індивідуальних умов фрази, важко вирішити, як мислилося це словосполучення», як розподіляються ролі між обома іменниками, що стоять поряд [14, с. 140–141]. Тобто вчений порушив актуальну й донині проблему розмежування означуваного слова й прикладки.

Сучасні вітчизняні мовознавці теж не залишають прикладку поза увагою. За О. Пономаревим, – це різновид означення, виражений іменником, узгодженим з означуваним іменником у відмінку й числі. Прикладка водночас означає, характеризує й дає іншу, паралельну назву. Вона може стосуватися іменника, займенника, а також субстантивованих частин мови [15, с. 255].

І. Вихованець традиційно розуміє прикладку як різновид означення, називаючи її узгодженим означенням, вираженим іменником й узгодженим з опорним словом у формі відмінка [3, с. 89; 4, с. 487–488]. Таку ж думку поділяє й К. Шульжук [20, с. 99].

П. Дудик стверджує, що відокремлені й невідокремлені прикладки – це два своєрідні різновиди означення. Це означення у формі іменника, узгодженого з пояснювальним словом у відмінку і, як правило, в числі. Невідмінюваний іменник теж може виконувати функцію прикладки [8, с. 135].

На думку А. Загнітка, прикладка – це другорядний член речення, виражений іменником або субстантивованим словом, приєднаний до головного слова паралельними з ним формами з метою його визначення, уточнення або пояснення (відповідає на ті ж питання, що й означення). Відношення між прикладкою й означуваним словом учений називає апозитивними (від лат. *appositio* – близький) – відношеннями смислової і граматичної рівноправності [9, с. 33–34].

На своєрідність прикладкової конструкції вказує й І. Арібжанова, яка диференціює уточнювальні, відокремлено-уточнювальні компоненти речення й відокремлену прикладку, вважаючи прикладку й уточнення різними синтаксичними поняттями. Дослідниця наголошує на тому, що прикладка – напівпредикативний означальний компонент, що вступає в семантико-синтаксичні відношення і формальний зв'язок з іншим субстантивним компонентом. А відокремлена позиція прикладки вказує на ускладнювальний статус простого речення, у якому вона функціонує [1].

Отже, традиційно прикладку вважають узгодженим означенням, вираженим іменниками. Однак Н. Горголюк зауважує, що в сучасних лінгвістичних студіях існують різні погляди щодо потрактування категорії прикладки. Її розглядають як узгодження (Н. Валгіна, О. Гвоздев, Д. Розенталь, О. Руднев, О. Шахматов), як вторинну номінацію денотата (О. Діброва, Л. Касаткін, П. Лекант), як явище номінативно-синтаксичного семіозису (І. Величко) [6, с. 123]. Також існують різні підходи до визначення типу синтаксичного зв'язку між прикладкою та означуваним словом. Дослідники визначають його як: узгодження як форму вияву підрядності (Л. Булаховський, Ф. Буслаєв, І. Вихованець, Б. Кулик, О. Мельничук, Ю. Шерех та ін.); узгодження як форму вияву сурядності (О. Пешковський); синтаксичний паралелізм як особливий вид синтаксичного зв'язку, що об'єднує ознаки сурядності й підрядності, при цьому залежний іменник не повторює форм стрижневого слова, а вступає з ним у паралельний зв'язок, вживаючись у певних формах, що можуть збігатися з головним (*офіцер-парламентер*) і не збігатися (*дівчина-філолог*) (Н. Лаврентьева, Д. Овсянико-Куликовський, О. Скобликова, М. Шапіро); кореляція

(погодження) (Є. Кротевич, І. Слинько, Н. Гуїванюк, М. Кобилянська); аплікація (І. Распопов); апозиція (П. Лекант) [10, с. 227].

Н. Горголюк зазначає, що особливий вид зв'язку виникає за умови, якщо прикладка не узгоджена з означуваним словом у роді, числі та відмінку. Деякі лінгвісти визначають такий тип зв'язку як прилягання (В. Білошапкова) або okazionale прилягання іменного зразка (А. Малахов) [6, с. 123]. Натомість І. Арібжанова підкреслює, що «в наш час стало звичним розуміння прикладки як напівпредикативного члена, у якому поєднано граматику означальних та предикативних відношень із перевагою перших» [1].

Отже, лінгвісти по-різному трактували поняття прикладки: одні розглядали її у вузькому, традиційному розумінні, а інші – у широкому, неоднаково визначаючи її місце серед головних і другорядних членів речення, засоби морфологічного вираження та тип синтаксичного зв'язку між прикладкою й означуваним словом. У сучасній вітчизняній лінгвістиці прикладку вважають різновидом означення, вираженим іменником чи іншою субстантивованою частиною мови, який зазвичай узгоджений з означуваним словом у відмінку, а іноді пов'язаний лише інтонаційно, тобто поєднаний такими синтаксичними зв'язками як кореляція, рідше – прилягання. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з вивченням проблеми граматичного статусу прикладки, її місця в системі мовних одиниць сучасної української літературної мови.

Література:

1. Арібжанова І. Уточнення і прикладка в сучасній українській мові [Електронний ресурс] / І. Арібжанова. – Режим доступу : http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2011_36/046_052.pdf. – Назва з екрану.
2. Бевзенко С. Сучасна українська мова. Синтаксис : навч. посіб. / С. Бевзенко, Л. Литвин, Г. Семеренко. – К. : Вища школа, 2005. – 270 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Вихованець І. Р. Прикладка / І. Р. Вихованець // Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000. – С. 487–488.
5. Воскресенский И. М. О предложениях в русском языке / И. М. Воскресенский // Русский язык в школе. – 1936. – № 3. – С. 27–30.
6. Горголюк Н. Особливості функціонування категорії прикладки в логіко-семантичному аспекті [Електронний ресурс] / Н. Горголюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Філологічні науки. – 2009. – Вип. 20. – С. 123–126. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrkpnu_fil_2009_20_36. – Назва з екрану.
7. Греч Н. Практическая русская грамматика / Н. Греч. – Санктпетербург, 1827. – 578 с.
8. Дудик П. Просте ускладнене речення : навч. посіб. / П. Дудик. – Вінниця, 2002. – 336 с.
9. Загнітко А. П. Український синтаксис : теоретико-прикладний аспект / А. П. Загнітко. – Донецьк, 2009. – 137 с.
10. Костич Л. Прикладкові конструкції в поезіях Т. Шевченка [Електронний ресурс] / Л. Костич // Шевченкознавчі студії. – 2011. – Вип. 13. – С. 225–233. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Shs_2011_13_36. – Назва з екрану.
11. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис. Частина II / Б. М. Кулик. – К. : Рад. школа, 1961 – 286 с.
12. Курс сучасної української літературної мови : Синтаксис / за ред. Л. Булаховського. – Т. II. – К., 1951. – 407 с.
13. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка [Электронный ресурс] / Д. Н. Овсяннико-Куликовский. – Изд. 2-е, испр. и доп. – СПб. : И. Л. Овсяннико-Куликовская, 1912. – XXXV, 322 с. – Режим доступа : <http://e-heritage.ru/ras/view/publication/general.html?id=48367378>. – Название с экрана.
14. Пешковский А. Русский синтаксис в научном освещении / А. Пешковский. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 544 с.
15. Пономарів О. Сучасна українська мова : підручник / О. Пономарів, В. Різун, Л. Шевченко та ін. / за ред. О. Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – К. : Либідь, 2001. – 400 с.
16. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике [Электронный ресурс] / А. А. Потєбня. – М., 1958. – Т. I–II. – 354 с. – Режим доступа : http://elibrary.gnpbu.ru/text/potebnya_iz-zapisok-po-russkoy-grammatike_t1-2_1958/go,536;fs,1/. – Название с экрана.
17. Руднев А. Г. Синтаксис современного русского языка / А. Г. Руднев. – М. : Высшая школа, 1968. – 320 с.
18. Сучасна українська літературна мова : синтаксис / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
19. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. – Мюнхен, 1951. – 402 с.
20. Шульжук К. Синтаксис української мови / К. Шульжук. – К., 2004. – 406 с.